

Stručná charakteristika knižních kalendářů 19. století

PhDr. Zdenka Bosáková / Národní knihovna České republiky

Resumé:

Předkládaný článek o českých knižních kalendářích je výtahem z rigorózní práce, která byla v listopadu roku 2011 obhájena na ÚISK FF UK. Cílem článku je stručně seznámit čtenáře s procesem vzniku kalendářů, jejich typologií a nejdůležitějšími producenty. Sestavení kalendáře nebylo pouze úkolem autora, nakladatele nebo editora, své významné slovo zde měla cenzura a kalendářní komise. Tato komise dodávala nakladatelům potřebné údaje a kontrolovala jejich použití. Mezi producenty kalendářů nalezneme téměř všechny významnější nakladatele, své kalendáře si ale vydávaly též zájmové spolky. Z tohoto hlediska lze kalendáře rozdělit na oborové, oborové vydávané některým z nakladatelů a všeobecné kalendáře. Každý z těchto typů měl specifika co do obsahu, ilustrací nebo obvyklé doby vydávání. Prostor je věnován též nejčastěji používaným typografickým schémátům při výzdobě kalendářů.

Klíčová slova: knižní kalendáře, 19. století, nakladatelské domy

Summary:

This article deals with the topic of Czech 19th century book calendars. It is a summary from a doctoral thesis defended at the Institute of Information Science and Librarianship at the Faculty of Arts, Charles University in November 2011. The aim of this article is to provide readers with the basic information about the typology of book calendars, the publishing process and the most important calendar producers. Editing a calendar required cooperation of an author and publisher or editor with censors and calendar commission. Book calendars were produced by most prominent publishing houses and by many clubs and societies. From this point of view calendars can be divided into three groups – calendars published by members of certain professions, calendars of certain professions published by publishing houses and general type of calendars – each group had some specific features. The article also describes the most common typographical schemes.

Keywords: book calendars, 19th century, publishing houses

Předkládaný článek o českých knižních kalendářích je výtahem z rigorózní práce¹, která byla v listopadu roku 2011 obhájena na ÚISK FF UK. Cílem článku je stručně seznámit čtenáře s procesem vzniku kalendářů, jejich typologií a nejdůležitějšími producenty. Devatenácté století bylo zlatým věkem kalendářů, v těchto svazcích byly zkombinovány praktické informace s nenáročnou beletrií. Kalendáře byly výnosným obchodním artiklem, proto bylo na trhu mnoho titulů kalendářů s různým zaměřením a naprostá většina nakladatelů alespoň v některé etapě nakladatelské činnosti vydávala nějaký kalendář.

Kalendáře se na našem území objevovaly ještě před vznikem knihtisku v 15. století. Nejprve vycházely pod názvem *cisojan* a obsahovaly pouze kalendářové údaje, později se obsah rozrostl o astronomické informace, seznam trhů a úřední informace. Někteří nakladatelé vkládali do kalendářů krátké údaje o historii, výtahy z katechismu

¹ BOSÁKOVÁ, Zdenka. *Knižní kalendáře 19. století a možné způsoby jejich bibliografického popisu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2011. 149 s. Vedoucí práce doc. PhDr. Petr Voit, CSc. Práce je uložena v Knihovně T. G. Masaryka v Praze-Jinonicích.

nebo náboženská kázání. V názvech kalendářů se v průběhu 19. století kromě nejrozšířenějšího označení *kalendář* objevovaly též výrazy *minuce*, *almanach*, *schematismus*, vzácně *pranostika*. Původně měly publikace vydávané s těmito názvy mírně odlišný obsah, v 19. století již žádné rozdíly nenajdeme a jednalo se pouze o tradiční označení kalendáře².

Kalendáře měly v 19. století povinné součásti (astronomická/kalendářová část, přehled poštovních služeb, přehled trhů a rodokmen císařské rodiny), jejichž autorem byla kalendářní komise. Ta sídlila pravděpodobně ve Vídni a všechny vydávané kalendáře, včetně kalendářů dovezených, musely být této komisi nahlášeny. Na začátku 19. století vydávala komise jednotné údaje pro všechny typy kalendářů a záleželo na konkrétním nakladateli, které údaje použil. Po sestavení kalendáře byly použité povinné části předloženy ke kontrole opět kalendářní komisi. Ta tak vlastně vykonávala kontrolu svých vlastních údajů. Od roku 1827 byl celý kalendář předkládán pouze cenzuře, ta měla u povinných částí za úkol pouze zkontrolovat, že tyto části pocházejí od kalendářní komise. Takový systém měl za následek velký počet chyb a již na začátku třicátých let 19. století proto došlo ke změně. Nakladatel zaslal do 1. 4. příslušného roku komisi seznam požadovaných údajů. Komise poskytla do 1. 6. údaje o kalendářové části a do 10. 6. o přehledu trhů, jízdních řádech a rodokmenech. Po vydání kalendáře stále platila povinnost odevzdání i těchto údajů ke kontrole, tentokrát poštovnímu úřadu. Ten měl za úkol kalendář vrátit nakladateli do 26. 9.

Ostatní části kalendáře podléhaly kontrole cenzurní komise. Aby měl nakladatel dostatek času pro tisk a případné opravy vynucené zásahem cenzury, musel kalendář předložit cenzuře do 1. 6. roku předcházejícího roku uvedenému v názvu kalendáře. Ne všem tento čas na opravy stačil, proto některé kalendáře v některých letech vyšly s prázdnými stranami a nápisy „Zabaveno“, jiné vyšly v „Po konfiskaci novém vydání“³. Na konci září již mohlo dojít k samotné distribuci, která byla na rozdíl od jiných publikací povolena kromě knihkupců a tiskařů také knihařům a kramářům.

Stejně jako produkce jiných publikací podléhala i produkce kalendářů tiskovým zákonům. Podle tiskového řádu z roku 1852⁴ se vydávané publikace dělily na tiskopisy a tiskopisy periodické, zákon z roku 1862⁵ uvádí termíny tištěné spisy a tištěné spisy periodické. I když podle těchto norem se kalendář nepočítal mezi periodické publikace (vydání min. 1x za měsíc), přesto většina těchto nařízení vždy platila pro „noviny/časopisy a kalendáře“.

Mezi pravidla vztahující se na periodické i neperiodické publikace patřila povinnost odevzdat povinné výtisky. Na našem území měla právo povinného výtisku pražských tiskařů a nakladatelů Veřejná c. k. universitní knihovna již od roku 1791, od roku 1807 bylo toto nařízení rozšířeno na všechny nakladatele v českém království. Moravští producenti knih odevzdávali povinné výtisky do lyceijní knihovny v Olomouci. Počet povinných výtisků změnil patent č. 122/1852 ř. z., podle kterého bylo odevzdáváno celkem pět povinných výtisků (jejich počet nezměnil ani zákon číslo 6/1863 ř. z.). Povinný výtisk neperiodického tisku musel být doručen do osmi dnů od vydání, jeho doprava na místo určení byla osvobozena od poplatků⁶.

² Konkrétní odlišnosti těchto typů viz např. příslušná hesla v: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7.

³ Takto vyšel například Palečkův salonní kalendář na rok 1885. Praha: Paleček, [1884]. NK 55 G 13.

⁴ Řád tiskový vydaný dne 27. května 1852.

⁵ Zákon o tisku, daný dne 17. prosince 1862, doplněný změnami ze dne 15. října 1868.

⁶ Podle: Ladislav Michael Wallis. Vývoj institutu právo povinného výtisku.

Na kalendářovou literaturu se od roku 1789 vztahovala daň, která byla od roku 1799 placena prostřednictvím kolků⁷. I od těchto poplatků byly povinné výtisky osvobozeny, pravděpodobně je ale bylo nutné označit. Část kalendářů ve fondu Národní knihovny ČR má proto na titulní stránce razítkem nebo rukopisným vpiskem označení *Pflichtexemplar*, *Povinný výtisk*, někdy dokonce *Stempelfreies Pflichtexemplar*.

Kalendáře 19. století měly obvykle tři hlavní části: kalendářovou část, literární část a seznam výročních trhů. Ve většině kalendářů se objevuje ještě inzerce.

Kalendářová část byla nejdůležitější částí svazků, většinou byla umístěna hned za titulní stránkou a obsahovala souhrnné informace o příslušném roce i přehledný kalendář. V mnoha případech byla tato část graficky stejná po celou dobu vydávání kalendáře, ani obsahově se nijak významně neměnila. Kalendářová část byla povinnou součástí kalendářů, podklady byly nakladatelům dodávány kalendářní komisí. Grafická podoba pravděpodobně záležela na nakladatelích, kteří si patrně vybírali z několika obvyklých grafických podob. Proto můžeme stejnou kalendářovou část nalézt v různých titulech vycházejících u různých nakladatelů.

Zatímco u nejstarších kalendářů, vydaných cca do konce 20. let 19. století, tvořila kalendářová část většinu rozsahu svazků, postupně se poměr obracel.

Před samotným přehledným kalendářem byly umístěny informace o roce jako celku – pořadí roku od stvoření světa a jiných významných událostí, které se ale u jednotlivých kalendářů lišily. Většina kalendářů dále obsahovala letopočty podle židovského kalendáře a astrologickou charakteristiku roku. Stránky kalendářové části byly rozděleny do několika sloupců, jejichž obsahem bylo datum, den v týdnu, jméno světce vázícího se k příslušnému dni podle katolického kalendáře, čas východu a západu Slunce i Měsíce, délka slunečního a měsíčního svitu. V záhlaví stran jednotlivých měsíců byl název příslušného měsíce v jazyce kalendáře, někdy také v latině a češtině/němčině. Vedle názvů bývala umístěna viněta s ilustrací tematicky se vztahující k příslušnému měsíci. Ve většině kalendářů byly již od dob tolerančního patentu (vydaného 13. října 1781) kromě svátků podle katolického kalendáře i svátky podle kalendáře evangelického. Evangelický kalendář většinou chyběl pouze u kalendářů, v jejichž názvu se přímo vyskytovalo slovo „katolický“. Některé oborové kalendáře obsahovaly v kalendářové části přehled činností vztahujících se v daném oboru ke konkrétním časovým úsekům v roce. Týkalo se to například některých hospodářských kalendářů.

Nepovinnou, ale postupně nejrozsáhlejší částí byla „literární“ část. Obvykle zde byly zprávy o významných událostech uplynulého roku⁸ a zábavná část s anekdotami. Obsah kalendářů kolísal od odborných článků přes rady do domácnosti a hospodářství až ke krátkým beletristickým útvarům. V typickém kalendáři 19. století dominovaly krátké literární útvary, nejvíce byly zastoupeny povídky a poezie.

Třetí stálou a povinnou součástí kalendářů byl seznam trhů v regionu, pro který byl daný kalendář určen. U kalendářů v českém jazyce se jednalo většinou o trhy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, u kalendářů vycházejících na našem území v jiném jazyce než českém býval uveden přehled trhů v té části Rakousko-Uherska, kde se hovořilo daným jazykem. Některé jazykově německé kalendáře mohly obsahovat přehled trhů v celém Rakousko-Uhersku.

⁷ Problematikou kalendářních kolků jsem se zabývala v článku *Kalendářní kolek jako způsob regulace vydávání knižních kalendářů v 19. století*. In: *Studia bibliographica Posoniensia 2012*. Bratislava: Univerzitní knižnice, 2012, s. 206–214. ISBN 978–80–89303–35–9.

⁸ Nejednalo se o kalendářní rok, ale o dobu mezi daty odevzdání dvou ročníků kalendářů cenzuře.

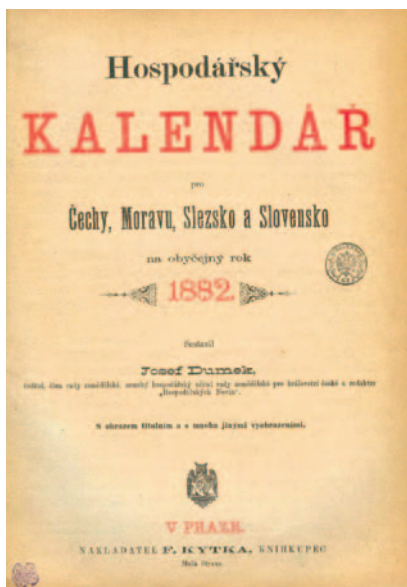
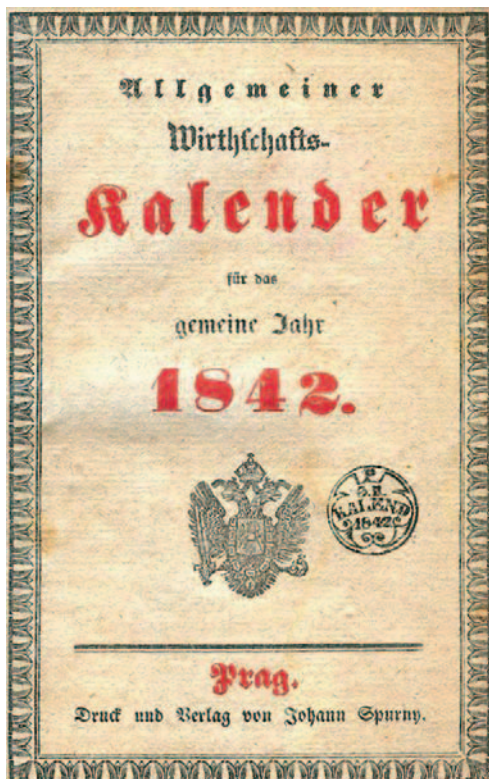
Další povinnou součástí kalendářů byly úřední informace, většinou umístěné před přehledem trhů. Jednalo se hlavně o přehled kolkovních a poštovních sazeb, evropských měn a úroků, v době zavádění metrické soustavy zde byly často uváděny převodní tabulky vah a měr. Některé kalendáře uváděly také ceník pražských drožek.

Obr. 1 Signet J. G. Trasslera v kompozici

Na počátku 19. století byla jedinou výzdobou kalendářů výzdoba titulní strany a dřevorezové alegorie jednotlivých měsíců v kalendářové části. Alegorie jednotlivých měsíců měly po několik století stále stejné náměty a velmi podobné zpracování. Počet námětů vinět se sice ve druhé polovině 19. století rozrostl, stále zde ale dominovaly alegorie jednotlivých měsíců a v těchto měsících prováděných činností. Součástí vinět byla často zobrazení znamení zvěrokruhu, jejich podoba se také příliš neměnila.

Výzdoba titulní strany byla různorodá, dá se ale rozdělit do několika typů. Výzdoba mohla být tvořena pouze signetem tiskaře. Signety zde mohly být umístěny samostatně

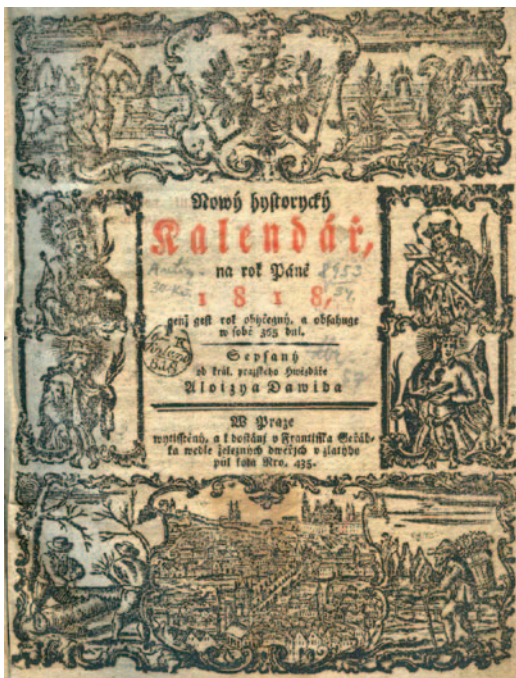
Obr. 2 Říšský znak na titulní straně kalendáře

Obr. 3 Typická titulní strana kalendářů 2. poloviny 19. století

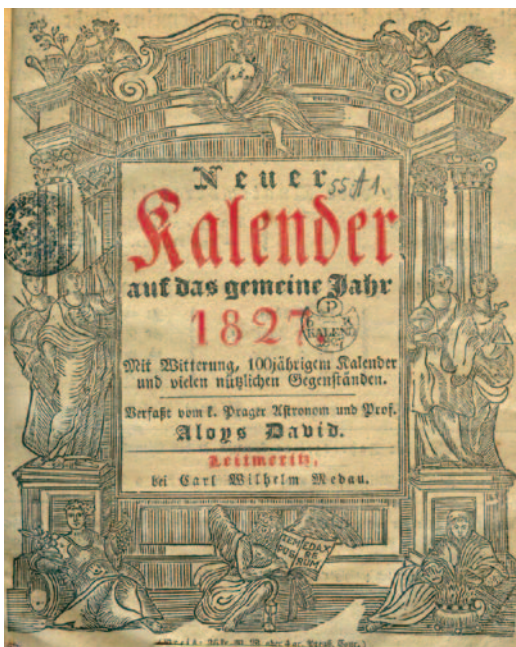
nebo v kompozici (obr. 1). Obvyklou součástí titulní stránky byly již v dřívějších staletích různé podoby říšského znaku, lze nalézt velký státní znak Rakousko-Uherska nebo malý státní znak patřící Čechům v rámci Rakousko-Uherska (obr. 2). Kalendáře vydávané konkrétním spolkem mívaly na titulní straně nebo na obálce umístěn znak spolku nebo alegorii oblasti činnosti spolku.

Od 30.–40. let 19. století se setkáváme s „nejobvyklejší“ podobou titulní strany, která se udržela až do 30. let 20. století a vyskytovala se hlavně u všeobecných kalendářů. Taková titulní strana nebyla ilustrovaná, obsahovala pouze text. Ústředním prvkem titulní stránky byl samozřejmě název, kde obvykle dominovalo slovo „kalendář“, často zvýrazněné velikostí písma a/nebo červenou barvou. Na spodním okraji stránky byly umístěny nakladatelské údaje, od ostatních údajů oddělené různou podobou linky (obr. 3).

Výše zmíněné způsoby výzdoby byly založeny pouze na umístění jednoho prvku na titulní stranu. Další možností výzdoby byly různé celistvé kompozice zaujímající větší část titulní strany (tyto kompozice se hojně vyskytovaly i u jiných publikací). Již před rokem 1800 najdeme titulní stranu v kompozici rámu (obr. 4). Uprostřed umístěný název byl obklopen čtyřmi částmi rámu, které ale netvořily celek. V horní a dolní části bývaly vyobrazeny alegorie lidských činností, múz, světů aj., případně se zde mohly vyskytovat veduty nebo signety tiskařů, ve spodní části také impresy. Na postranních částech byli většinou vyobrazeni světcí (často zemští patroni), případně atlanti nesoucí horní část rámu. Podobný vzhled jako kompozice rámu měla kompozice ve tvaru portálu (obr. 5), stejně jako kompozice rámu se i kompozice portálu vyskytovala

Obr. 4 Titulní strana v kompozici rámu

Obr. 5 Titulní strana v kompozici portálu

již v dřívějších staletích. I když se stejně jako u rámu jednalo o celistvě ilustrovanou stránku, působil vzdušnějším dojmem. Horní část portálu byla tvořena obyčejným nebo lomeným obloukem s většinou ornamentálním zakončením. V postranních částech portálu byly sloupy, atlanti podírající klenbu nebo výklenky se zobrazením některého ze světců, ve spodní části mohl být opět signet, říšský znak, veduta nebo jakýkoli výjev ze života lidí nebo světců.

Ilustrovaná obálka byla obvyklejší než ilustrovaná titulní strana, i když i zde to často znamenalo pouze dekorovaný rám. Výzdoba papírových obálek byla v podstatě stejná jako v případě titulní strany, nejčastěji název kalendáře zasazený do okolního dekoru. V 70. letech 19. století můžeme vysledovat návrat ke zpodobnění obálek jako portálu, případně rámu se zobrazením světců. Do 80. let 19. století byly obálky většinou vyrobeny z barevného papíru, na kterém byly vytištěny celostránkové černobílé ilustrace. U obálek se obvykle pod stejným dekorem střídaly různé barvy papíru. Od 80. let 19. století se začínají objevovat kolorované obálky. V některých případech se jednalo o vybarvené původně černobílé ilustrace, jinde tiskař s nástupem barvy změnil vzhled obálky. U kalendářů vycházejících ve větším a menším vydání se často objevovala černobílá obálka u vydání malého a tatáž barevná u velkého. Regionální kalendáře mívaly na obálce, méně často na titulní stránce, vedutu (obr. 6).

Na přelomu 19. a 20. století se u oborových kalendářů začaly objevovat plátěné vazby s nenápadným dekorem. Dekor byl tvořen kombinací zlacení a slepotisku. Obvyklá kompozice představovala do kruhu vepsaný název umístěný do středu přední desky. Uprostřed

kruhu byl buď letopočet, alegorické zobrazení zaměření kalendáře nebo znak spolku. Spodní nebo horní část těchto obálek byla tvořena prostým rámem, případně dekorem nebo názvem spolku, jménem nakladatele, případně mottem (obr. 7.1–7.3). Barva plátna se v některých případech každý rok měnila za použití stejného dekoru. Tento typ vazby často obsahoval různé pojistky proti nechtěnému otevření, nejčastěji se jednalo o kožená poutka umístěná na hranách obou desek, provlečením tužky těmito poutky došlo k pevnému uzavření svazku. Jiný typ pojistky měl podobu na zadní desce upevněné gumičky, která po přetažení přes přední desku také bránila nechtěnému otevření. Třetím způsobem používaným pro udržení svazku v zavřeném stavu bylo prodloužení zadní obálky, která se přetáhla přes přední stranu, kde byla zachycena do kapsy z knihařského plátna nebo přichycena patentkou.

Obr. 6 Obálka regionálního kalendáře s vedutou (v tomto případě pohled na Děčín)

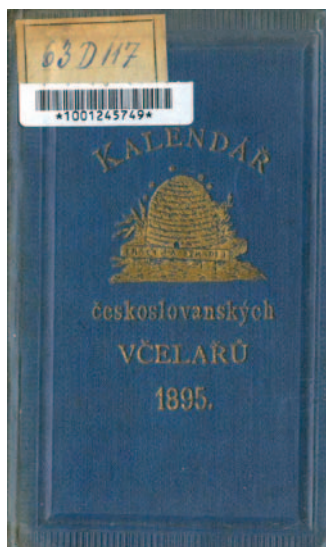
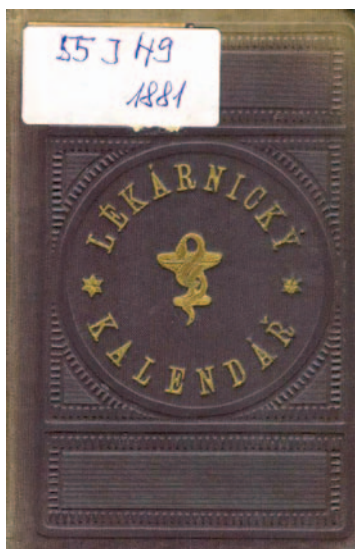
Na přidešší zadní desky byla často umístěna kapsa z knihařského plátna, která pravděpodobně sloužila ke vložení drobných poznámek.

Jako u celé knižní produkce byl i u kalendářů častým prvkem frontispis. Kromě ilustrace titulní strany a obálky to byla až do 50. let 19. století často jediná ilustrace v celém kalendáři. V mnoha případech se frontispis objevoval v těch svazcích, kde chyběla ilustrace na obálce nebo titulní straně. Téměř výhradním motivem ilustrace na frontispisu byly motivy vztahující se k obsahu článků v kalendáři. Výjimečně se u některých titulů na frontispisu vyskytovaly mědiryty nebo nalepené fotografie, poměrně často pak litografie. V případě fotografií se většinou jednalo o portréty osob, o kterých pojednával jeden z článků v kalendáři (nezřídka nekrology).

Židovské kalendáře měly zvláštní způsob výzdoby, bylo to dáno tím, že judaismus zakazoval zobrazování lidských postav. Je ale nutné rozlišovat, zda byl kalendář tištěn v hebrejštině nebo v němčině. Zatímco jazykově hebrejské tituly si zachovávaly svůj ráz až do druhé poloviny 19. století, jazykově německé tituly se postupně stále více přibližovaly křesťanským kalendářům, ani tak ale nikdy zcela nesplynuly. V oblasti výzdoby se až do konce 19. století omezovaly pouze na jednoduché viněty v kalendářové části (obvykle se jedná o schematicky nakreslená měsíční znamení). Tuto schematičnost si výzdoba židovských kalendářů zachovala až do konce 19. století, výjimečně se u židovských kalendářů setkáme s portrétním frontispisem.

Kalendářovou tvorbu 19. století lze rozdělit do tří skupin podle uživatelského určení⁹. Každá z těchto skupin má svá specifika co do obsahu, obvyklé délky vydávání a frekvence

⁹ Danou typologií vytvořila autorka na základě zkušeností s katalogizací cca 300 titulů českých knižních kalendářů.

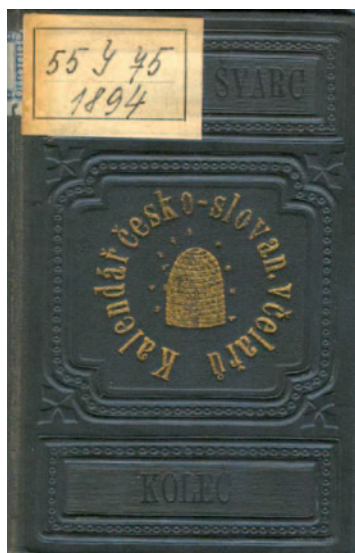

Obr. 7.1–7.3
Typická úprava
plátěných desek
oborových kalen-
dářů z přelomu
19. a 20. století

změn nakladatelů. Tyto tři skupiny jsou: *oborové kalendáře (vydávané určitým spolkem)*, *oborové kalendáře vydávané některým z nakladatelů* a *všeobecné kalendáře*.

Vzhledem ke snaze nakladatelů zohlednit požadavky různých skupin obyvatel v Rakousko-Uhersku vycházely některé tituly kalendářů současně v několika verzích. Nejčastěji se jednalo o větší a menší vydání. Méně častým, i když stále celkem obvyklým typem, byly jazykové verze, nejčastěji česká a německá, výjimečně i jiné. Nejméně časté byly regionální verze, jejich počet byl malý pravděpodobně díky relativně malému území, na kterém byly kalendáře českých nakladatelů distribuovány. Četnost verzí jednotlivých titulů záležela také na jejich příslušnosti k některé z výše zmíněných skupin podle uživatelského určení, nejčastěji se různé typy verzí objevují u všeobecných kalendářů.

Prvním a nejméně rozšířeným typem byly *oborové kalendáře* vydávané konkrétním spolkem, které měly charakter ročenky a obsahově se shodovaly se zaměřením spolku. Vycházely často pouze několik let, tj. po dobu činnosti nebo rozkvětu spolku, nezřídka zanikly po jednom roce. V obsahu můžeme často nalézt historii spolků, přehled hospodaření za minulé léta nebo dokonce celé výroční zprávy. Některé spolky využívaly kalendář také jako spolkový zpravodaj. Na rozdíl od oborových kalendářů vydávaných některým z nakladatelů obsahovaly tyto kalendáře relativně málo všeobecných informací z oboru. Některé spolky vydávaly své kalendáře souběžně v češtině a němčině, důvodem byl pravděpodobně vysoký podíl obou jazykových skupin mezi členy spolku nebo potenciálními uživateli kalendáře, v těchto případech byl obsah obou verzí totožný a jednalo se vlastně o překlady. Skutečné spolkové kalendáře byly šířeny pouze mezi členy spolku a nebyly určeny pro běžnou distribuci, čímž se ani nedostaly do širšího

povědomí. O mnoha takových kalendářích dnes již pravděpodobně chybí jakékoli údaje. Hlavně v případě malých spolků nemusel být nakladatelem/vydavatelem spolek, ale jiný nakladatel. Vzhledem k povaze obsahu těchto kalendářů však není vhodné radit je ke druhému typu, oborové kalendáře vydávané některým z nakladatelů.

Oborové kalendáře zabývající se rozvíjejícím se oborem často přecházely v *oborové kalendáře vydávané některým z nakladatelů*, nezdědka vydávání kalendáře přebrala ta nakladatelská firma, která dříve zajišťovala pouze tisk.

Druhým typem oborových kalendářů byly kalendáře vydávané sice některým z všeobecných nakladatelů, ale zaměřené na konkrétní oblast lidského vědění. Na rozdíl od prvního typu za nimi nestojí žádný konkrétní spolek. Tematicky se jednalo o ty oblasti lidské činnosti, resp. profese, které byly všeobecně rozšířené, například hasiči, právníci či lékaři. V obsahu se objevují jak odborné články, tak beletrie, která byla ale většinou zaměřená na daný obor (příběhy, kde jsou hlavními hrdiny hasiči, horníci atd.). Tyto kalendáře obvykle vycházely o něco déle než předchozí typ, doba jejich vydávání ale zdaleka nedosahovala délky všeobecných kalendářů. U tohoto typu kalendářů nevycházelo obvykle současně více titulů zabývajících se jedním oborem zároveň. Některé obory sice mají zastoupení ve více titulech, tyto na sebe ale většinou s různě dlouhými přestávkami navazovaly.

Nejrozšířenějším typem, hlavně ve druhé polovině 19. století, byly *všeobecné kalendáře*. Jejich obsah nebyl nijak hodnotný, jednalo se obvykle o překlady cizojazyčných povídek nebo výtvořů samotných editorů kalendáře. Tituly kalendářů patřících k tomuto typu vycházely nejdelší dobu, některé i více než sto let nepřetržitě. Nejčastěji se zde setkáváme s různými jazykovými verzemi nebo s několika typy vydání, typické bylo časté střídání nakladatelů, někdy i každý rok (například u kalendáře *Moravan* se během sta let vystřídal jedenáct nakladatelů), některé naopak po celou dobu vycházely u jednoho nakladatele (např. většina kalendářů Jana Steinbrenera). Vzhledem k neurčitému zaměření se zde často setkáváme s podobnými názvy, v některých případech se pravděpodobně jednalo o záměrnou podobnost (během 19. století tak vycházelo například několik Národních kalendářů, Hospodářských kalendářů nebo Velkých či Malých kalendářů).

Na záměrnou podobnost názvů kalendářů poukázal Jan Steinbrenner, když polský nakladatel Kasper Wojnar začal v Krakově vydávat dva kalendáře s podobným názvem, údajně i se stejnou grafickou úpravou (*Polski kalendarz Marjański* jako obdobu ke Steinbrenerovu kalendáři *Kalendarz Marjański* a *Kalendarz powszechny* ke kalendáři *Kalendarz uniwersalny czyli powszechny*)¹⁰.

Zvláštním typem všeobecných kalendářů byl tzv. *Schreibkalender*, který by se dal částečně přirovnat k dnešním diářům. Hlavní součástí těchto kalendářů bylo mimo jiné místo vyhrazené pro poznámky, ostatní text byl zastoupen minimálně nebo vůbec. Kalendář mohl mít kalendářovou část rozloženou do celého svazku nebo stejnou jako ostatní typy kalendářů a místa pro poznámky umístěna za ní. I když stěžejní částí bylo místo pro poznámky k jednotlivým dnům, i zde se často setkáváme s náznakem snahy o vymezení oborového určení – zaznamenáním některých pro daný obor důležitých dat. Jednalo se například o zdůraznění závazných termínů nebo o speciální tabulky (příjem/výdej surovin, tabulky týkající se činnosti zaměstnanců apod.).

V oblasti tzv. *věčných kalendářů* rozlišujeme dva typy, *stoletý* a *tisíciletý*. Zatímco stoletý kalendář už dnes téměř nenajdeme, s tisíciletým, často označovaným také jako věčným, se setkáváme dodnes.

¹⁰ Viz: J. STEINBRENER. *Napaście na polskie kalendarze wydawane w Wimperku (Winterberg) w Czechach*. Winterberg: J. Steinbrenner, 1907. 16 s.

Autorem konceptu stoletého kalendáře byl Martin Knauer (1613–1664), který tuto ve své době populární příručku sestavil na základě pozorování počasí v několika po sobě následujících letech. Vycházel z předpokladu, že vše na světě se opakuje v sedmiletých cyklech. Ačkoliv tento způsob předpovědi počasí byl již v 19. století považován za pověru, na deskách knižních kalendářů se s ním setkáváme ještě na přelomu 19. a 20. století. Jak název napovídá, deklarovaná platnost této příručky byla vždy zhruba sto let. Na začátku svazku byl stručný návod na použití příručky. Následoval přehled konkrétních, v příručce zahrnutých let. Dále údaj o planetě, která v daném roce panovala, někdy též termín Velikonoc a Popelce. Poté už následovaly charakteristiky jednotlivých typů let z hlediska astrologie, úrody, počasí, zdraví a nemoci, v některých případech též zdraví a nemoci/chorob dobytka.

Jednotlivé roky byly rozděleny do sedmi tříd, každé třídě panovala jedna z planet. Pořadí planet bylo pevně dáno. Údaj o pevném pořadí se vyskytuje ve všech příručkách tohoto typu, při detailním porovnání dvou z těchto příruček se ale pořadí planet liší. Zatímco *stoletý kalendář* zahrnující léta 1800–1900¹¹ udává pořadí Smrtonoš (Mars), Hladolet (Saturn), Sol (Slunce), Krasopaní (Venuše), Králomoc (Jupiter), Dobropán (Merkur) a Luna (Měsíc), *stoletý kalendář* zahrnující léta 1868–1969¹² uvádí pořadí Hladolet (Saturn), Králomoc (Jupiter), Smrtonoš (Mars), Sol (Slunce), Krasopaní (Venuše), Dobropán (Merkur) a Luna (Měsíc). Ze sedmi tříd první třídě panoval Hladolet (Saturn), tyto roky byly studené a vlhké. Druhé třídě panoval Králomoc (Jupiter) a roky pod jeho vládou byly „střední teploty“ a spíše vlhké. Třetí třídu ovládal Smrtonoš (Mars) a ta zahrnovala spíše sušší a teplejší roky. Ve čtvrté třídě, které vládl Sol (Slunce), byly suché roky se střední teplotou. Pátá třída zahrnovala spíše vlhké a velmi teplé roky, kterým vládla Krasopaní (Venuše). Šestou třídu měl pod vládou Dobropán (Merkur) a jeho roky byly spíše studenější a sušší, proto také méně úrodné. Poslední, sedmou třídu, měla na starosti Luna (Měsíc) a ta přinášela spíše vlhčí a teplejší roky. Kombinací všech tabulek a údajů uvedených v této příručce bylo údajně možné určit počasí v řádu dní. Výtahy *stoletého kalendáře* v knižních kalendářích v některých případech určovaly počasí v řádu hodin.

S druhým typem *věčných kalendářů* se můžeme setkat dodnes. Jejich název byl *tisíciletý (tausendjährige)* nebo též *věčný (immerwährende) kalendář*. Jeho platnost opravdu nebyla omezena jako u předchozího typu. Hlavním obsahem těchto příruček byly tabulky s daty a k nim příslušející dny v týdnu a svátky. Tyto tabulky i jednotlivé kalendářní roky byly rozděleny do několika skupin. Přiřazením konkrétního roku k některé ze skupin se získal kalendář na příslušný rok. Kalendářní roky byly rozděleny do 35 typů, kde byly zahrnuty běžné i přestupné roky. Některé tituly věčných kalendářů obsahovaly kromě katolického údaje i pro židovský, turecký i evangelický kalendář¹³.

Židovský rok se stejně jako rok křesťanský dělí do dvanácti měsíců o 29 nebo 30 dnech. Měsíce se nazývají: Nisan (ניסן), Iljar (רייא), Sivan (סיון), Tamuz (תמוז), Av (אב),

¹¹ *Dr. Martina Knauera stoletý kalendář pro 19. a 20. století*. V Praze: K. Bellmann, 1868.

¹² *Stoletý kalendář, to jest důmění hvězdářské na léta Páně jenž jsou po milostivém narození Pána a spasitele našeho Ježíše Krista od roku 1800 až do roku 1900*. Jihlava: Fabyán Beyhaur, [1803].

¹³ Například *Der tausendjährige Kalender: ein nützliches Handbuch für Historiographen, Diplomaten, Archivare, Richter, Advokaten, Landgeistliche, und überhaupt für Jene, welche die in dem alten Manuskripten, Geschichtsbüchern, und Urkunden vorkommenden chronologischen Daten zu bestimmen haben*. 2., verb. und mit einem Kalender der Juden und Türken verm. Aufl. Prag: Kronberger und Weber, 1834.

Elul (אֱלוּל), Tišri (תִּשְׂרִי), Češvan (חֶשְׁׁוֹן), Kislev (כִּסְלֵו), Tebet (תְּבֵט), Shebat (שֶׁבַט), Adar (אָדָר). Židovský kalendář (hebrejsky Luach ha-šana, הלוח השנה, zkráceně Luach, לוח) je lunisolární¹⁴, jeho jeden rok je dlouhý 354, 355 nebo 356 dní. Délka konkrétního roku závisí na délce osmého (Tišri) a devátého (Češvan) měsíce. Pro vyrovnání tohoto posunu se sedmkrát za 19 let za poslední měsíc v roce (Adar) vkládá přestupný měsíc (Adar II). Tento měsíc se vkládá v těch letech, které jsou v devatenáctiletém cyklu v pořadí: 3, 6, 8, 11, 14, 17 a 19.

Židovské kalendáře se od křesťanských kalendářů obsahově i typograficky lišily. Na první pohled viditelným rozdílem je různé vymezení doby platnosti jednotlivých ročníků kalendářů. Židovské kalendáře obvykle začínaly zářím běžného kalendářního roku. Jako letopočet se uvádí letopočet podle gregoriánského kalendáře platný v září na začátku daného židovského roku větší o 3760 let. Na titulní stránce kalendářů jsou obvykle uváděny oba typy letopočtů. Kalendáře byly psány buď pouze hebrejsky, pouze německy nebo část hebrejsky a část německy, výjimečně česky. Gregoriánský letopočet je uváděn v arabských číslicích, židovský letopočet v hebrejském písmu a většinou i v přepisu do arabských číslic. Stejně tak titul bývá uveden hebrejsky v hebrejském písmu a souběžně v češtině/němčině v antikvě/švabachu. U starších kalendářů, tedy zhruba do poloviny 19. století, jsou v kalendářové části uváděny pouze údaje židovského kalendáře, ve druhé polovině 19. století byly přidávány souběžně údaje z křesťanského kalendáře.

Obsahově byly židovské kalendáře zaměřeny více nábožensky než křesťanské. Například kalendář *Luah li-šenath*¹⁵ obsahuje kromě kalendáře a předpovědi počasí podle stoletého kalendáře také soupis modliteb určených pro jednotlivé dny roku a pro jednotlivé hodiny dne. Jiné části obvyklé v ostatních kalendářích, jako například určitý podíl beletrie, kroniky, přehledy trhů, zde obsaženy nejsou. Výše zmíněný kalendář neobsahuje žádnou část psanou švabachem či antikvou. Jediné údaje psané jedním z těchto typů písma je označení Kalender a v některých letech i údaj o roku podle židovského kalendáře, cenzurní přepis a nakladatelské údaje.

V oblasti výzdoby se tyto kalendáře omezovaly pouze na viněty se zobrazením příslušného měsíčního znamení. Podoba vinět se v průběhu vydávání u některých měsíčních znamení měnila nepatrně a změna je patrná pouze při bližším zkoumání (jedná se například o raka, štíra, váhy), jinde jsou změny patrnější, mění se celé zpodobnění znamení (např. vodnář, blíženci, ryby).

Nejvýznamnější vydavatelé kalendářů

Karel Bellmann koupil v roce 1856 pražskou filiálku Karla Viléma Medaua a provozoval knihtiskárnu a obchod s barvami, soustředil se též na uměleckou litografii, provozoval písmolijnu, stereotypii a světlotisk. Podstatná část jeho produkce vycházela v češtině. Kalendáře vydávané Karlem Bellmannem měly charakter lidových *všeobecných kalendářů*, v česky psaných titulech byla hlavním obsahem původní česká beletrie, méně pak překlady z ruštiny, angličtiny, francouzštiny apod. V jeho kalendářích publikovali například František Doucha, Jan Neruda, Prokop Chocholoušek nebo Karel Jaromír Erben. Karel Bellmann působil též jako tiskař *oborových kalendářů*.

¹⁴ Lunisolární systém kombinuje lunární a solární systém. Podle lunárního (měsíčního) cyklu se řídí délka měsíců, podle solárního (slunečního) cyklu zase délka roku. Nesrovnalosti jsou kompenzovány přestupnými měsíci.

¹⁵ *Luah li-šenath*. Prag: K.k. priv. Zeitungs- und Intell Comptoir, 1816-1858. NK 53 G 17 a 55 J 18.

Jan Jiří Gastl koupil v roce 1788 brněnskou filiálku svého strýce Jana Weinganda a obchod Jakuba Strassmanna v Olomouci, v dalších letech pak sklad hebrejských knih Josefa Hraschanského a tiskárnu Františka Karla Siedlera. Po smrti Jana Jiřího Gastla převzali firmu jeho synové (Jan Nepomuk Gastl, František Gastl). Kalendáře vydávané firmou J. J. Gastla byly autorskými kalendáři Karla Josefa Jurende (1780–1842) – *Jurende's Mährischer Wanderer* a *Jurende's Vaterländischer Pilger in dem Kaiserstaate Oesterreichs*. V roce 1854 byla firma prodána Ferdinandu Buschakovi (též Bušák).

Jeřábkovská tiskárna byla v držení příslušníků rodiny Jeřábkových již od roku 1686. V 19. století se jednalo o Františka Václava Jeřábka, Janu (Johannu) Jeřábkovou, Františka Aloise Jeřábka (koupil tiskárnu Karla Františka Rosenmüllera), Kateřinu Jeřábkovou (prodala tiskárnu Karlu Seyfriedovi). Od roku 1879 nesla tiskárna název Národní politika, od roku 1945 pak Práce. Na různých místech Čech pak působilo ještě několik příslušníků této rodiny. Kalendáře vydávané Františkem Aloisem Jeřábkem neobsahovaly obvykle žádnou literární část, případně se jednalo o schematické. Kateřina Jeřábková působila pouze jako producent kalendářů, tiskla většinou *oborové kalendáře*.

Karel Vilém Medau přišel v roce 1813 jako již vyučený tiskař do Litoměřic, působil v tiskárně Karla Laubeho. Svatbou s vdovou Elizabet Laubeovou se stal spolujednatel tiskárny a jejím provozovatelem. Tiskárnu postupně rozšířil o kamenotiskařskou dílnu, knižní a umělecký obchod, ve 30. letech zřídil filiálky v Teplicích a v Praze. Medauovy kalendáře byly *všeobecnými kalendáři* a obsahovaly hlavně příspěvky německých autorů, v jazykově českých titulech pak kromě překladů také české autory.

Jan Hostivít Pospíšil vlastnil původně tiskárnu v Hradci Králové, v roce 1829 založil filiálku v Praze (nejdříve působil v Praze pod hlavičkou Schollovské impresi). Pražskou část firmy převzal **Jaroslav Pospíšil**, který prodal tiskárnu svému zeti Janu Ottovi, nakladatelství přenechal synovi Jaroslavu Pospíšilovi ml.; tato část firmy zanikla v r. 1902. **Ladislav Pospíšil** převzal tiskárnu v Hradci Králové, po něm pak jeho syn Ladislav Jan Pospíšil, jehož dědicové ji prodali. Chrudimskou filiálku převzal **Stanislav Pospíšil**, který ji prodal J. Schollemu a K. Marešovi. **Jan Otto** koupil tiskárnu Jaroslava Pospíšila, k tiskárně si přibral i knihkupectví, to ale předal Františku Kohoutovi. V roce 1899 založil spolu s Janem Vilímkem a Františkem Šimáčkem tiskárnu Česká grafická Unie a též filiálku ve Vídni. Ottovo nakladatelství se specializovalo na českou knižní produkci, čemuž odpovídal i obsah jím vydávaných kalendářů. Jednalo se v naprosté většině o *všeobecné kalendáře*, které Otto často používal jako „návod pro lidi co číst“. Mezi tituly nalezneme i *oborové kalendáře*, které ale nebyly pro Jana Ottu typické.

Jan Steinbrener začínal jako tiskař a vydavatel modlitebních knih a jako distributor knižní produkce jiných nakladatelů. Kalendáře Jana Steinbrenera byly bez zjevného zaměření na kterýkoli obor lidského vědění a byly určené pro obecný lid. Firmu převzal syn **Rupert Steinbrener** a později nakladatelství **Ars**. Na začátku 20. století byl Jan Steinbrener jedním z nejvýznamnějších vydavatelů kalendářů a modlitebních knih v Rakousko-Uhersku. Jeho filiálky a sklady byly po celém světě. U nás vydával kalendáře současně v několika jazykových a regionálních verzích. Jazykových verzí bylo v některých případech až jedenáct, nejčastěji to ale byla čeština, němčina a polština. Jazykové verze Steinbrenerových kalendářů nebyly doslovnými překlady, ale vždy zohledňovaly vkus a požadavky cílové skupiny. Kromě jazykových a regionálních verzí vydával Steinbrener samozřejmě i malá a velká vydání

většiny svých titulů. Fakt, že se Steinbrener snažil uspokojit co nejvíce čtenářů, dokazuje *Svatvečerní kalendář* určený pro starší čtenáře, který byl sázen větším písmem. Pravděpodobně pro milovníky svých kalendářů vydával souborné vydání svých kalendářů, samozřejmě také v několika jazykových a regionálních verzích.

Nakladatelství **Bedřich Stýblo** bylo za dobu své více než stoleté existence provozované několika příslušníky jedné rodiny, jednalo se o Jaroslava Stýbla, Adolfa Bedřicha Stýbla, Kateřinu Stýblovou, Václava Stýbla, Barboru Stýblovou a Adolfa Stýbla, za jehož působení byl podnik v roce 1949 zlikvidován. Nakladatelství produkovalo hlavně české a německé modlitební knihy, mravoučné povídky, kázání a zpěvníky. Mezi jeho kalendářů nalezneme tituly náležející ke všem třem typům a to v češtině i němčině. U Stýblových kalendářů se setkáme s opakovaným používáním ilustrací u různých kalendářů.

Josef Jiří Trassler působil nejdříve v Olomouci, později v Opavě, Brně, Jihlavě a Krakově. V roce 1832 převzal tiskárnu **Rudolf Rohrer**, později Hedvika Rohrerová, Rudolf Maria Rohrer a jiní příslušníci rodiny. V roce 1905 získal Rohrer tiskárnu Bedřicha Irrganga. Kalendáře vydávané Josefem Jiřím Trasslerem byly všeobecnými kalendáři, za působení Rohrerovy rodiny se naopak jedná o kalendáře s výrazným regionálním zaměřením na oblast Moravy.

Josef Richard Vilímek začínal jako přispěvatel do studentských časopisů, pak začal tyto časopisy vydávat. K časopisům později přidal jiná, hlavně původní česká díla. V 60. letech 19. století předal nakladatelství synovi, který k edičnímu plánu přidal zahraniční prózy. Zatímco Vilímek otec se omezil na vydávání *Humoristického kalendáře*, Vilímek syn vydával kromě kalendářů souvisejících s jeho edičním plánem též oborové kalendáře. U těchto oborových kalendářů působil ale pravděpodobně pouze jako producent.

Bohumil Haase starší působil v Jeřábkově tiskárně, pak společně se svým tchánem ve společné firmě Haase a Widtmann. Firmu převzali synové Ludvík Haase, Ondřej (Andreas) Haase st. z Vranova, Bohumil mladší Haase z Buchsteinu a Rudolf Haase, podle nichž se firma jmenovala **Synové Bohumila Haase** (Gottlieb Haase Söhne). Později se firma přejmenovala na **Aktivou společnost Bohemia, A. Haase a Deutsche Zeitungs-Aktions-Gesellschaft**. Kalendáře vydávané příslušníky rodiny Bohumila Haase byly vždy tematicky zaměřené a s minimem beletrie.

I když knižní kalendáře nepatřily k tomu nejhodnotnějšímu, co mohla česká knižní produkce v 19. století nabídnout, jejich roli v tehdejší společnosti nelze pominout. Hlavně pro obyvatelstvo venkova tvořily kalendáře často jedinou četbu a zdroj informací. Václav Matěj Kramerius po uvalení daně na kalendáře na konci 18. století prorokoval brzký konec tohoto žánru. K jejich postupnému zániku sice došlo, ale teprve o více než 100 let později a z jiných důvodů. Na počátku 20. století byly knižní kalendáře vytlačeny tehdy stále rozšířenějšími a dostupnějšími novinami a časopisy, později rozhlasem a televizí.

Použitá literatura

BENEŠ, Zdeněk. Minulost a přítomnost 19. století. In: *Jakou Evropu ohlašovala bitva u Slavkova?: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, která se konala u příležitosti dvoustého výročí bitvy u Slavkova : Praha, 28.–29. listopadu 2005*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006, s. 21–28. ISBN 80-7286-097-6.

BOSÁKOVÁ, Zdenka. Kalendářní kolek jako způsob regulace vydávání knižních kalendářů v 19. století. In: *Studia bibliographica Posoniensia 2012*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2012, s. 206–214. ISBN 978-80-89303-35-9.

DOSKOČIL, Vilém. Karel Vilém (Carl Wilhelm) Medau (1791–1866). In: *Podřipský muzejník 2006*. Roudnice nad Labem: Podřipské muzeum, 2006, s. 87–128. ISBN 80-86924-04-1.

HRABE, F. Ed. *Gottgesegnete Siebzig: zueinigung anlässlich des 70. Geburtstages des Großindustriellen Rupert Steinbrenner sen. in Winterberg am 26. März 1936*. Winterberg: J. Steinbrenner, 1936. 16 s.

HRABE, F. Ed. *Johann Steinbrenner, der Begründer der Buchindustrie in Winterberg: Gedenkschrift, herausgegeben anlässlich der Hundertjahrfeier am 17. Juli 1935*. Winterberg: J. Steinbrenner, 1935. 30 s.

Karel Vilém Medau (1791–1866): tiskař a litograf v Litoměřicích a v Praze. Litoměřice: Galerie výtvarného umění v Litoměřicích, 1998. 60 s. ISBN 80-85050-33-3.

KOTULOVÁ, Eva. *Kalendář aneb Kniha o věčnosti a času*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1978. 190 s.

LUKEŠ, Miloslav. *Tiskárny na Šumavě a trochu z historie*. Vyd. 1. Ve Vimperku: Miloslav Lukeš, 2007. 73 s. ISBN 978-80-254-0861-2.

Památné listy firmy J. Steinbrenner ve Vimperku 1855–1930. Vimperk: J. Steinbrenner, 1930. 30 s.

PUMPRLA, Václav. Lidé a čas: k dějinám kalendářů – 1. část. *KROK: kulturní revue Olomouckého kraje* [online]. 2006, roč. 3, č. 3, s. 16–19 [cit. 2013-04-01]. ISSN 1214-6420. Dostupné z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/krok/krok0603.pdf>.

PUMPRLA, Václav. Lidé a čas: k dějinám kalendářů – 2. část. *KROK: kulturní revue Olomouckého kraje* [online]. 2006, roč. 3, č. 4, s. 18–21 [cit. 2013-04-01]. ISSN 1214-6420. Dostupné z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/krok/krok0604.pdf>.

SEZIMA, K. *Jos. R. Vilímek, osobnost i závod: úvahy a vzpomínky*. Praha: Svaz knihkupců a nakladatelů, 1937. 184 s.

STEINBRENER, J. *Napaście na polskie kalendarze wydawane w Wimperku (Winterberg) w Czechach*. Winterberg: J. Steinbrenner, 1907, 16 s.

ŠVEHLA, Jaroslav. *Jan Otto: kus historie české knihy*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2002, 318 s. ISBN 80-731-9010-9.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. Praha: Libri, 2006. 1350 s. ISBN 80-727-7312-7.

WALLIS, Ladislav Michael. Vývoj institutu právo povinného výtisku (1). *Knihovna plus* [online]. 2005, č. 1 [cit. 2013-04-01]. ISSN 1801-5948. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus51/wallis.htm>.

Citované zákony a kalendáře

Das Censur-Gesetz nebst Zusätzen, Ergänzungen und Erläuterungen: systematisch geordnete Sammlung der bis zum Jahr 1841 über das Censurwesen bekannt gewordenen gesetzlichen Vorschriften: ein unentbehrliches Handbuch für Buchhändler, Leih- Bibliotheken, Antiquare, Litographen, Kunsthändler und Buchdrucker. Magdeburg: Wilhelm Heinrichshofen, 1841, 206 s.

Řád tiskový (1852). In: *Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství Rakouské* vydaný dne 27. května 1852 s nařízeními o příslušnosti soudů trestních a řádem tiskovým. Příručné vyd. úřední. Vídeň: Císařsko-dvorská a státní tiskárna, 1853, s. 204–223.

Stoletý kalendář, to jest důmění hvězdářské na léta Páně jenž jsou po milostivém narození Pána a spasitele našeho Ježíše Krista od roku 1800 až do roku 1900. Jihlava: Fabyán Beyhaur, [1803], 46 s.

Der tausendjährige Kalender: ein nützliches Handbuch für Historiographen, Diplomaten, Archivare, Richter, Advokaten, Landgeistliche und überhaupt für alle Jene, welche die in den alten Manuskripten, Geschichtsbüchern und Urkunden vorkommenden chronologischen Daten zu bestimmen haben. 1. Aufl. Prag: Johann Nep. Geržabek, 1831, xiv, 256 s.

Der tausendjährige Kalender: ein nützliches Handbuch für Historiographen, Diplomaten, Archivare, Richter, Advokaten, Landgeistliche, und überhaupt für Jene, welche die in den alten Manuskripten, Geschichtsbüchern, und Urkunden vorkommenden chronologischen Daten zu bestimmen haben. 2., verb. und mit einem Kalender der Juden und Türken verm. Aufl. Prag: Kronberger und Weber, 1834, xix, 76 s.

Zákon, jímžto se změňují některá vyměření zákona o tisku, zákonníka říšského na rok 1863 a zákona o řízení trestním u věcech tiskových (1868). In: *Rakouský zákon o tisku a zákon o řízení trestním ve věcech tiskových doplněné změnami některých vyměření těchto zákonů ze dne 15. října 1868.* Praha: Jindř. Mercy, 1869, s. 151–155.

Zákon o řízení trestním u věcech tiskových (1862). In: *Rakouský zákon o tisku a zákon o řízení trestním ve věcech tiskových doplněné změnami některých vyměření těchto zákonů ze dne 15. října 1868.* Praha: Jindř. Mercy, 1869, s. 145–151.

Zákon o tisku (1862). In: *Rakouský zákon o tisku a zákon o řízení trestním ve věcech tiskových doplněné změnami některých vyměření těchto zákonů ze dne 15. října 1868.* Praha: Jindř. Mercy, 1869, s. 127–145.

Kalendáře použité jako podklady pro ilustrace tohoto článku pocházejí z fondů Národní knihovny ČR